

3. Кодекс України з процедур банкрутства. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>

4. Поляков Р.Б. Історія регламентації попереднього засідання у справі про банкрутство (неплатоспроможність). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 60-64.

5. Поляков Р.Б. Попереднє засідання у справі про банкрутство (неплатоспроможність). *Держава та регіони*. 2023. № 2. С.44-54.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-334-7-14>

SOME ASPECTS OF RELATION BETWEEN THE PRINCIPLE OF RULE OF LAW AND DISCRETIONARY POWER OF ECONOMIC COURT

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ

Uzhakin I. A.   Ужакін Ю. А.

*Postgraduate Student of Academician F. H.
Burchak Scientific Research Institute of
Private Law and Entrepreneurship of
National Academy of Law Sciences of
Ukraine
Kyiv, Ukraine*

*аспірант
Науково-дослідний інститут приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук
України
м. Київ, Україна*

Стабільність умов господарювання, в тому числі стабільність правового регулювання, є важливою складовою, що забезпечує можливість раціонального планування господарської діяльності. Стабільність правового регулювання в кінцевому рахунку забезпечує можливість розумно передбачати наслідки тих чи інших дій суб'єкта господарювання та його партнерів.

Вимога щодо стабільності правового положення осіб тісно пов'язана із принципом верховенства права та впливає із нього.

Значущість принципу верховенства права у правовій системі України важко переоцінити. Відповідно ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Розвиваючи ці конституційні положення ч. 1 ст. 11 ГПК України передбачає: «Суд при розгляді справи керується принципом верховенства права».

Важливим аспектом принципу верховенства права є вимога юридичної визначеності. Ця вимога отримала своє роз'яснення у правових позиціях Конституційного Суду України. Наприклад, відповідно Рішення Конституційного Суду України від 1 березня 2023 року № 1-р(П)/2023 зазначено: «Конституційний Суд України в Рішенні від 18 червня 2020 року № 5-р(П)/2020 зазначив, що «однією з вимог принципу верховенства права (правовладдя) є вимога юридичної визначеності (як принцип). ... Отже, оспорюваний припис Закону № 113 мав не лише бути доступним для учасників суспільних відносин, а також відповідати принципів верховенства права (правовладдя), зокрема такому складнику цього принципу, як юридична визначеність, що полягає, з-поміж іншого, в чіткості та зрозумілості норм права, передбаченості їх змісту та можливих наслідків застосування або іншої форми реалізації цих норм права» [1].

Розсуд суду як повноваження, що засновано на відносно визначених нормах та передбачає право суду здійснити вибір із кількох альтернатив, справляє враження такого явища, що знаходиться у протиріччі із вимогою юридичної визначеності.

Наприклад, П. В. Куфтирев вважає: «...суддівський (судовий) розсуд (дискреція) – це вихідний принцип здійснення правосуддя, який полягає у гарантуванні суб'єктові правозастосування (судді) правоможностей щодо обрання найбільш оптимального варіанта вирішення правового питання, відповідно до нормативно визначених меж, вихідних засад та цілей права, конкретних обставин справи» [3, с. 47].

М. Б. Рісний наступним чином визначив поняття розсуду у правозастосуванні: «Отже, правозастосувальний розсуд – це передбачене юридичними нормами повноваження правозастосувального суб'єкта обирати один з декількох дозволених ними варіантів рішення щодо встановлення застосовуваної норми, з'ясування (тлумачення) її змісту або визначення міри конкретизації суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, яке реалізується у певній процесуальній формі з огляду на зміст цієї норми та конкретні обставини справи й інші юридично значимі факти з метою забезпечення законності, справедливості, доцільності та ефективності державно-правового регулювання» [4, с. 33].

С. Р. Моліна (Sebastián Reyes Molina) пише: «Співвідношення між юридичною невизначеністю та суддівським розсудом можна виразити наступним чином: якщо закон невизначений, то судді мають право вирішувати справи на власний розсуд» [5, с. 369].

Схожої думки на сутність судового розсуду дотримується судова практика.

Наприклад, у п. 23 постанови Верховного Суду від 16.01.2020 у справі № 916/2675/15 зазначено наступне: «Судовий розсуд – це передбачене законодавством право суду, яке реалізується за правилами передбаченими ГПК України та іншими нормативно – правовими актами, що надає йому можливість під час прийняття судового рішення (вчинення процесуальної дії) обрати з декількох варіантів рішення (дії), встановлених законом, чи визначених на його основі судом (повністю або частково за змістом та/чи обсягом), найбільш оптимальний в правових і фактичних умовах розгляду та вирішення конкретної справи, з метою забезпечення верховенства права, справедливості та ефективного поновлення порушених прав та інтересів учасників судового процесу».

Повноваження вибору судом варіанту вирішення правового питання означає, зокрема, неповну передбачуваність правових результатів для сторін правовідносин.

Тим не менше, розсуд суду не може розглядатися у якості негативного явища. Дискреція є необхідною складовою правореалізації. Докладне викладення причин існування дискреції виходить за межі цієї роботи. В широкому розумінні, законодавець не в змозі передбачити та охопити чітким правовим регулюванням все різноманіття життєвих ситуацій. Ще І. Бентам визнавав, що закон не може охопити всі випадки, і суддя має справу з фактами, які не підпорядковані правовому регулюванню [6, с. 31].

Наприклад, відповідно ч. 1 ст. 233 ЦК України правочин, який вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, може бути визнаний судом не дійсним. Зрозуміло, що життя може надати безліч прикладів збігу тяжких обставин для сторони, існує безмірне різноманіття не вигідних умов.

У роботі К. Шнайдера вірно наголошено: «Іноді законодавцю не вдається передбачити всі проблеми для вирішення яких створюються правила. Дискреція може заповнювати пробіли у правилах». [7, с. 61].

Ключовим для вирішення проблеми примирення дискреції та розумної передбачуваності правових наслідків дій суб'єктів права є створення правових умов для обмеження та спрямування розсуду правозастосовного органу, матеріально – правових та процесуальних гарантій від зловживання дискреційним повноваженням. Ефект відповідних меж є явищем багатоплановим. Головним є запобігання зловживання владним повноваженням, прийняттю несправедливих та нерозумних рішень. Непрямим ефектом заходів обмеження та спрямування розсуду суду є можливість досягти розумної, хоча і обмеженої, передбачуваності дискреційних рішень та, відповідно, юридичної визначеності правового положення суб'єктів права.

Вирішувати проблему співвідношення дискреційного повноваження суду та вимоги щодо юридичної визначеності розумно із врахуванням досвіду розвинених країн. Такий підхід відповідає спрямуванню політики України в бік європейської інтеграції, що підтверджується, зокрема, положеннями Конституції України, преамбула якої серед засад державотворення визнає підтвердження європейської ідентичності Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Також, необхідно враховувати положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. Серед іншого, Угоду спрямовано на втілення в життя спільних цінностей, зокрема, поваги до прав людини і основоположних свобод та верховенства права.

На високому абстрактному рівні питання співвідношення принципу верховенства права та дискреційного повноваження вирішене, зокрема, у п. 12 Доповіді Венеціанської комісії щодо Верховенства права. Комісія зазначає: «Від середини ХХ ст. досягнуто порозуміння між концепцією верховенства права та питанням дискреційних повноважень. Дискрецію як таку було сприйнято. Проте її слід обмежувати буквою та метою закону, яким повноваження надаються, а так само іншими елементами верховенства права, приміром, шляхом забезпечення кожному доступу до справедливих процедур у безсторонньому та незалежному суді та шляхом застосування закону послідовно і однаково до всіх і у спосіб, позбавлений свавільності та не позбавлений здорового глузду» [2].

Цитований вище п. 12 Доповіді Венеціанської комісії щодо Верховенства права містить у стислому вигляді модель вирішення проблеми механізмів обмеження дискреції (меж розсуду). Є підстави вважати, що цитоване вище положення Доповіді охоплює найважливіші механізми обмеження та спрямування дискреції.

Необхідно підкреслити, що всі обмежуючі положення мають необхідний ефект у своїй сукупності, доповнюючи одне інше («буква закону», доступ до безстороннього та справедливого суду і т. і.). Тим не менше, уявляється, що важливою універсальною межею розсуду слід вважати мету закону, яким надається повноваження розсуду.

Схожою концепції дотримується вітчизняна судова практика. Значущість відповідних обмежень розсуду, зокрема, мети повноваження, підкреслено у п. 5.14 постанови Верховного Суду від 09 листопада 2021 року у справі № 914/1493/20: «Обов'язковою умовою для її застосування є зв'язаність дискреції нормативними та іншими актами, що, як наслідок, виключає існування «вільного розсуду» або розсуду за межами закону (права). Уповноважений суб'єкт наданих повноважень має/зобов'язаний здійснювати свою дискрецію відповідно

до мети і наданих повноважень та дотримуватися меж дискреції, передбачених законом та іншими локальними актами. Якщо вказаний суб'єкт не виконає цих юридичних зобов'язань, він діє з помилковим застосуванням дискреції і, отже, протиправно».

Універсальне значення мети правової норми полягає у наступному. Пряме обмеження розсуду суду (вичерпний перелік альтернативних варіантів) встановлюється законом не завжди. Процедурні гарантії тяжіють до правових засобів, що створюють умови для належного використання дискреції або надають шляхи протидії можливим зловживанням. Саме мета надання повноваження судового розсуду повинна вважатися універсальним фактором, що обмежує розсуд.

На відміну від морально-правових меж розсуду, які також мають універсальний характер, мета конкретної правової норми чи законодавчого акта впливає переважно із самої норми чи відповідного акта.

Врахування мети дискреційного повноваження та відповідних правових норм дозволяє суб'єкту праводносин розумно прогнозувати результати застосування дискреційного повноваження.

Розглянемо у якості прикладу інститут вжиття заходів забезпечення позову у господарському процесі. Відповідно чинного процесуального законодавства, суд, враховуючи обставини справи, має право вжити заходи забезпечення. До компетенції суду відноситься вибір конкретного заходу, зміна та скасування забезпечення позову, вжиття заходів зустрічного забезпечення та ін.

Застосування відповідних норм пов'язано із істотною дискрецією суду. Згідно постанови Верховного Суду від 16.01.2020 у справі № 916/2675/15 зазначено: «Системний аналіз висновків про застосування норм права, які викладені в постанові Верховного Суду від 25.05.2018 у справі № 916/2786/17, та положень ч. 1 ст. 136 і 137 ГПК України, дає підстави дійти до висновку, що під час вирішення питання про необхідність задоволення чи відмови у задоволенні заяви про забезпечення позову, суди розглядають вказані заяви з застосуванням судового розсуду (окрім випадків, які передбачені в ч.ч.2, 5, 6, 7 ст. 137 ГПК України)» (п. 22 постанови).

Надання суду широкої дискреції є цілком виправданим зважаючи на те, що законодавець не в змозі перелічити все різноманіття ситуацій, коли існує потреба у забезпеченні позову.

Важлива межа розсуду впливає із ч. 2 ст. 136 ГПК України. Ця норма ГПК України передбачає наступне: «Забезпечення позову допускається ... якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за

захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду, а також з інших підстав, визначених законом».

Цей припис чинного ГПК України формулює досить чіткі орієнтири для застосування заходів забезпечення позову. Ці легальні орієнтири сформульовано досить широко, із використанням оціночних понять («істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення» і т. і.).

Тим не менше, із закону випливає мета вжиття заходів забезпечення – запобігання унеможливленню чи утрудненню виконання рішення суду або захисту прав та інтересів позивача. Оцінка конкретних обставин справи в контексті мети правової норми дозволяє передбачати та враховувати ситуації, коли вжиття заходів забезпечення позову є ймовірним.

Приклад норми ч. 2 ст. 136 ГПК України та її мети дозволяє дійти висновку про те, що мета, яка лежить в основі норми, служить як спрямуванню розсуду господарського суду, так і внесенню розумної передбачуваності для сторін господарського спору.

Враховуючи наведене, слід дійти висновку про те, що дотримання принципу верховенства права можливе за умови встановлення та дотримання меж судового розсуду.

Література:

1. <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1-rii2023.pdf>.
2. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf.
3. Куфтирев П.В. Суддівський розсуд у теорії права. К. 2018. 231 с.
4. Рісний М.Б. Правозастосувальний розсуд у юридичній практиці (загальнотеоретичне дослідження). Львів: Край, 2007. – 192 с.
5. Molina Sebastián A. Reyes. Judicial Discretion as a Result of Systemic Indeterminacy-Published online by Cambridge University Press: 09 June 2020. P. 395.
6. Richards, Diana, Benthamic Limits Upon Judicial Discretion: A Theoretical and Practical Approach (April 1, 2011). *Studia Philosophia*, № 1, 2011, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2000868>.
7. Schneider Carl, 'Discretion and Rules: A Lawyers' View', in Hawkins (ed) *The Uses of Discretion*, Clarendon, Oxford, 1991, 47-88.